

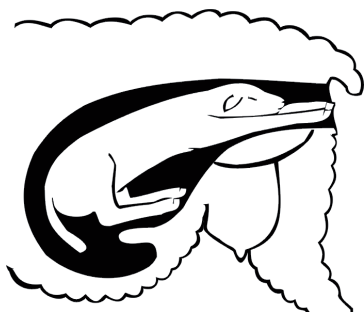
Lam liv laga

- lamming og fødselshjelp

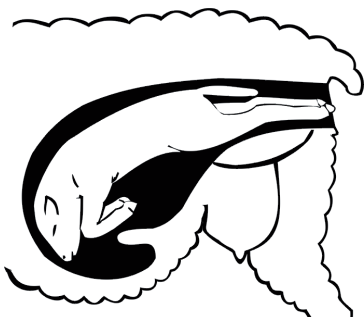

Perioden under og i de første dagene rett etter lamming er den mest kritiske fasen i et lams liv. Det er derfor også den perioden hvor forebyggende tiltak, tilsyn og hjelp lønner seg mest. Her gjennomgår en normal fødsel og årsaker til og tiltak ved fødselsvansker.

Normal drektighetslengde hos norsk kvit sau er mellom 147-149 dager. Spæl går noe kortere tid, 144-147 dager, og som oftest er det slik at jo flere foster ei søye bærer på jo kortere er drektigheten.

Figur 1: Normal forlengsfødsel, med to klauver som har spissene opp, og hode inn i fødselsveien. Vanligvis er det noe mer knekk i albueleddene enn vist i illustrasjonen.

Figur 2: Normal baklengsfødsel med to klauver som har spissene ned, og haseleddene inn i fødselsveien.

Når søya nærmer seg fødsel har hun satt jur og fått melk i juret. Videre hovner kjønnsleppene opp, søya får innsunkne flanker og slakkere bekkenbånd, og en del søyer slimer.

I første fase av fødselen, *oppblokkingsfasen*, vil søya bli urolig og om mulig trekke seg vekk fra flokken.

Under pressveene i selve *utdrivingsfasen* vil søya ofte ligge på siden med hodet og øverste bakbein strukket framover, stønne og vrenge overleppa. Hun vil også skifte hyp-pig mellom å ligge og stå.

Først kommer den ytre fosterblæra

til syne, den inneholder en vannaktig væske som renser fødselsveiene. Deretter kommer den indre fosterblæra til syne, den inneholder en slimaktig væske som smører fødselsveiene og letter utdrivingen.

Ved en forlengs fødsel kommer klauvene og etter hvert nesa, som ligger oppå kodeleddene, først til syne. Ved en baklengs fødsel, som også er normalt, kommer kun to klauver til syne. I begge tilfeller har lammet ryggen opp mot søyas rygg, se figur 1 og 2.

I siste fase, *etterbyrdsfasen*, avstøtes etterbyrden, normalt innen 3 timer.

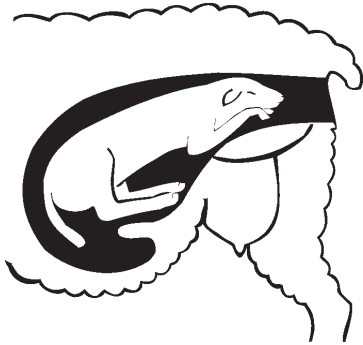
Årsaker til fødselsvansker

Det er flere forhold som kan føre til fødselsvansker:

- Ved *feil holdning* vil hode eller bein ikke ligge normalt i fødselsveien når fødselen er i gang. Korrigering vil være nødvendig i de aller fleste tilfeller (se illustrasjoner neste side).
- Ved *feil leie* ligger lammet feil i forhold til lengderetning, slik at det ligger med buk eller rygg mot fødselsåpningen. I slike tilfeller er korrigering ofte vanskelig, men helt nødvendig.
- *Feil stilling* innebærer egentlig at ryggen til lammet ikke ligger opp mot ryggen til søya, men forskjøvet mot siden eller at lammet ligger opp-ned. Korrigering er alltid nødvendig. Uttrykket feilstilling brukes imidlertid ofte om alle tilfeller hvor lammet ikke ligger riktig.
- *For stort foster* kan enten skyldes at lammet er unormalt stort eller at søya er for liten. I noen tilfeller kan disse dras ut, i andre tilfeller er keisersnitt nødvendig.
- *Tett børhals* vil si at oppblokkering ikke er fullstendig og at det kun oppstår en delvis åpning av børhalsen. I slike tilfeller bør veterinær tilkalles.
- *Skjedeframfall*, som forekommer relativt ofte, rammer vanligvis før fødselen. Slike tilfeller krever ekstra tilsyn før og under fødselen, for å fjerne evt. sele eller sting og for å unngå komplikasjoner under selve fødselen.
- Ved *børslyng* stopper fødselen opp fordi børen er dreid om sin egen akse. Ved undersøkelse kan en kjenne dreiningsfurer i fremre del av skjedene, og veterinær må tilkalles.
- *To lam* kan i enkelte tilfeller komme *samtidig i fødselsveien*. Det krever en grundig undersøkelse for å finne ut hvilke kroppsdelene som hører til hvilket lam. Ett lam må skyves tilbake, mens det andre kan føres inn i fødselsveiene. Slike forløsninger krever en erfaren fødselshjelper.

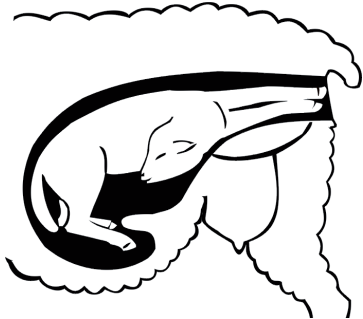
Oversikt over vanlige holdningsfeil og nødvendige korrigeringer:

Bøyd skulder og albue – hode og framklauver tilnærmet like langt framme i fødselsveien

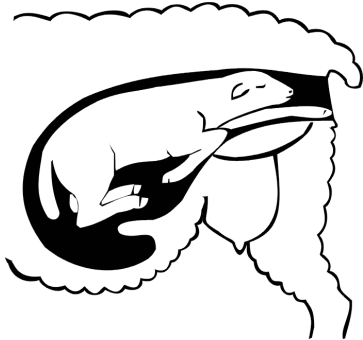
- Trekk forsiktig i ett og ett frambein.
- Hvis ikke det er mulig å trekke i forbeina, må albueleddet rettes med en hånd, mens en trekker forsiktig i beinet med den andre.
- Pass på at hodet følger med, slik at det ikke oppstår et tilbakeslått hode.

Tilbakeslått hode, bare bein til fødsel – ved undersøkelse finnes en bøyd hals vendt til en av sidene eller ned mellom forbeina

- Frambeina sikres med snorer.
- Lammet føres tilbake i børen slik at det blir plass til å rette halsen.
- Grip om hodet med hånda, peke- og tommelfinger i øyenhulene.
- Før hodet på plass i bekkenhula.
- Dra i beina mens hodet ledes bakover i bekkenet.
- Hvis hodet glipper tilbake, eller det ikke er plass til hånda, må det brukes snor på hodet. Den plasseres bak i nakken og i munnhulen.
- Dra i beina med snorene, led hodet gjennom bekkenet med snora på hodet.
- Dra aldri i underkjeven.

Tilbakeslått frambein - hode og ett frambein til fødsel

Alternativ 1:

- Lam som er normalt store eller mindre lar seg forløse med et forbein tilbakeslått. Dra forsiktig i bein og hode, litt mot sida med beinet i normal posisjon.

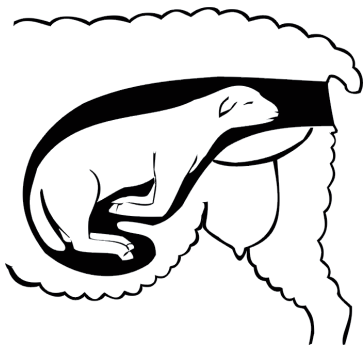
Alternativ 2:

- Trekk forsiktig i hodet og bøy det mot sida der beinet ligger normalt.
- Gå inn med andre hånda langs halsen på den sida beinet er tilbakeslått.
- Finn skulderleddet med fingrene. Beveg deg nedover langs beinet med fingrene mens du lirker det inn i fødselsveien.
- Når du har fatt om kodeledd og klauv, dra beinet forsiktig innover i bekkenet til det ligger riktig.

Alternativ 3:

- Hvis ingen av de foregående metodene lykkes, må lammet dyttes tilbake.
- Sikre beinet som ligger normalt og hodet (nakke – munnhule) med snorer.
- Bruk rikelig med smøring når lammet føres tilbake i retning børen.
- Det må arbeides raskt når et levende lam som har hatt hodet ute føres tilbake for å unngå kvelning.
- Når lammet er tilbake i børen, før begge frambein og deretter hodet inn i fødselsveien.
- Trekk lammet bakover etter beina, hodet ledes riktig med snora.

Begge frambein tilbakeslått – bare hodet til fødsel

Hodet hovner raskt opp, dette kan vanskeliggjøre arbeidet.

Alternativ 1:

- Trekk i hodet og led det mot ene siden.
- Gå inn med andre hånda langs halsen på den sida hodet er bøyd fra.
- Finn skulderleddet med fingrene. Beveg deg nedover langs beinet med fingrene mens du lirker det inn i fødselsveien.
- Når du har fatt om kodeledd og klauv, dra beinet forsiktig bakover i bekkenet til det ligger riktig.
- Ofte kan lammet forløses med ett tilbakeslått forbein.
- Hvis det ikke er mulig, gjenta operasjonen på motsatt side.
- Trekk lammet ut på vanlig måte.

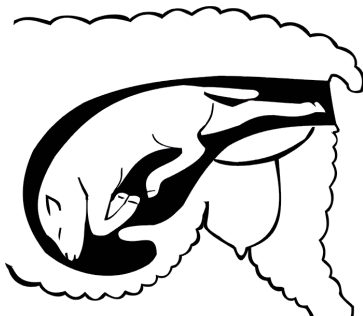
Alternativ 2:

- Hvis det ikke lar seg gjøre å få fatt i frambein med hodet ute, må lammet føres tilbake i børen.
- Sikre hodet (nakke – munnhule) med snor.
- Bruk rikelig med smøring når lammet føres tilbake i retning børen.
- Det må arbeides raskt når et levende lam som har hatt hodet ute, føres tilbake for å unngå kvelning.
- Når lammet er tilbake i børen, før begge frambein og deretter hodet inn i fødselsveien.
- Trekk lammet bakover etter beina, hodet ledes riktig med snora.

Dødt lam:

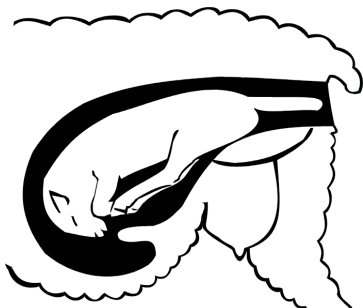
- Dra i hodet og skjær det av så nærme skulderbladene som mulig.
- Dekk halsstumpen med hånda mens du leder den inn og finner begge frambein.
- Led frambeina inn i fødselsveien.
- Dra lammet ut etter frambeina mens du skjærmer halsstumpen med den andre hånda.

Ett tilbakeslått bakbein – bare et bakbein til fødsel

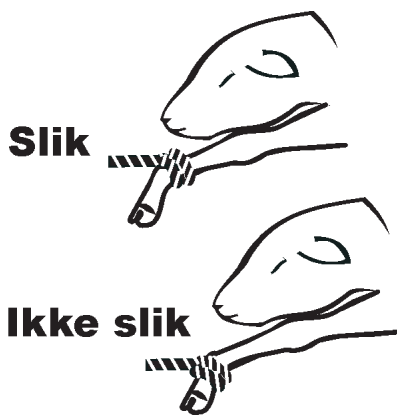

- Avklar at det er et bakbein – finn haseleddet – klauvspissene ned.
- Gå inn langs beinet og finn det andre som ledes inn i fødselsveien og rettes ut.
- Pass på så ikke hasespissen skader børveggen når du flytter på beinet.
- Dra lammet ut etter begge bakbein.

To tilbakeslåtte bakbein – hale eller ingen ting til fødsel. Fødselen stopper opp

- Skyv fosteret litt innover i børen.
- Rett opp ett og ett bakbein og led det inn i fødselsveien.
- Pass på så ikke hasespissen skader børveggen når du flytter på beinet.
- Dra lammet ut etter begge bakbein.

Dersom snorer brukes til fødselshjelp skal de festes over kodeleddet, som vist på den øverste illustrasjonen.

Tett, Tørt og Trekkfritt (TTT) liggeunderlag er viktig for de nyfødte lammene.

Råmelk – Raskt og Rikelig (RRR) er viktig for å gjøre det nyfødte lammet motstandsdyktig mot infeksjoner. Det gir også energi, vitaminer, hormoner og stoffer som løsner tarmbetet!

Tegn på at fødselen ikke forløper som normalt

Ved følgende tegn må søya undersøkes og eventuelt gis fødselshjelp:

- Pressveer i mer enn 2–3 timer uten at fostervannsblera kommer
- Mer enn en halv time fra fostervannsblera kommer til det kommer fosterdeler
- Andre fosterdeler enn to klauver kommer først
- Mer enn 1 time fra et lam til neste.

Etterbyrden løsner normalt i løpet av 1–3 timer. Tar det lengre tid kan det også være et tegn på flere lam.

Prinsipper for undersøkelse og fødselshjelp

Dersom fødselen ikke forløper som normalt og undersøkelse og fødselshjelp er nødvendig, er det viktig å huske følgende:

- **God hygiene:** før man undersøker søya er det viktig å vaske både egne hender og rundt fødselsåpningen til søya. Bruk gjerne vaskemidler med lav pH for å ikke forskyve pH-balansen i skjeden. Hansker er viktig for å beskytte søya mot smitte fra hendene, og for å beskytte fødselshjelperen mot allergi og evt. mot smitte. Er det behov for hjelpemidler som snorer eller lammeuttrekker, er det viktig at disse er rene. Slikt utstyr kan kokes dersom det tåler det, evt. vaskes i varmt vann som gjerne er tilsatt jod.
- **Vær-varson:** for å unngå å påføre søya unødvendig smerte og skader, er det viktig å være skånsom under undersøkelsen.
- **Glidemiddel:** bruk alltid rikelig med glidemiddel ved undersøkelse og fødselshjelp. Bruk aldri grønnsåpe da det er sterkt basisk og irriterende for slimhinnene, men bruk glidemiddel beregnet på fødselshjelp.
- **Søyas stilling:** det er lettest å undersøke søya om hun står oppreist.

Smitte til mennesker

Årsaker til kasting hos sau, som toksoplasmose og listeriose, kan også utgjøre en risiko for ufødte eller nyfødte barn. Gravide eller nybakte mødre bør derfor unngå å yte fødselshjelp om det er kasting i flokken. Byller på armene er også sett hos veterinærer og bønder som har dradd ut kastefoster.

RRR, TTT og ”Barfotsjekken”

Perioden rundt og i dagene etter fødsel er de mest risikofylt i et lams liv. Det nyfødte lam har ikke fått overført antistoffer i mors liv, og det har stor kroppsoverflate i forhold til kroppsvekt. Dette gjør lammet utsatt for infeksjoner og nedkjøling.

For å forebygge dette tapet kan en god huskeregel være:

- RRR: Råmelk – Raskt og Rikelig
- TTT: Tett, Tørr og Trekkfri liggeplass. En måte å få en følelse av hvordan nærmiljøet til det nyfødte lammet er, kan være å ta ”Barfotsjekken” ved å ta av sko og sokker og ta en runde i lammingsområdet.

Mer om fødselsvansker, fødselshjelp og stell av det nyfødte lammet, finner du i boka ”Helse og velferd hos sau” Tun forlag 2008.

Alle foto: Grethe Ringdal, Illustrasjoner: Ida Skaar, Tekst: Synnøve Vatn/Ola Nafstad